YASHIL SHAHARSOZLIK SIYOSATINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Zaylobiddinov Diyorbek Elyorjon o‘g‘li

Osiyo Xalqaro Universiteti

Jahon miqyosida urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi natijasida shaharlar iqtisodiy rivojlanishning asosiy markazlariga aylanib bormoqda. Birlashgan Millatlar Tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, dunyo aholisining yarmidan ko‘pi shaharlarda istiqomat qilmoqda va ushbu ko‘rsatkich kelajakda yanada ortishi kutilmoqda. Shaharlar iqtisodiy o‘sish, innovatsiyalar va investitsiyalar markazi bo‘lishi bilan birga, energiya iste’moli, atmosfera ifloslanishi, transport yuklamasi, chiqindilar hajmining ortishi hamda ekologik muammolarning asosiy manbalaridan biri hisoblanadi. Shu sababli zamonaviy shaharlarni ekologik jihatdan barqaror rivojlantirish masalasi global ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur vazifani amalga oshirishning muhim yo‘nalishlaridan biri yashil shaharsozlik siyosatini shakllantirish va rivojlantirish hisoblanadi. Yashil shaharsozlik shahar hududlarini rejalashtirish, qurilish, transport, energetika va kommunal xizmatlar tizimini ekologik talablar asosida tashkil etishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuv iqtisodiy samaradorlik, ekologik xavfsizlik va aholi farovonligini uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi. Yashil shaharsozlik (Green Urbanism yoki Green Urban Development) – shaharlarni ekologik barqaror rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy konsepsiya bo‘lib, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, energiya samaradorligini oshirish, yashil hududlarni kengaytirish va ekologik muvozanatni saqlashni nazarda tutadi.

Yashil shaharsozlikning asosiy maqsadi iqtisodiy rivojlanish bilan atrof-muhitni muhofaza qilish o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashdan iborat. Mazkur konsepsiyada shahar infratuzilmasi ekologik talablarga mos ravishda shakllantiriladi va aholining sog‘lom yashash muhiti yaratiladi. Yashil shaharsozlik quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- ekologik barqarorlik;
- energiya samaradorligi;
- resurslardan oqilona foydalanish;
- iqlim o‘zgarishiga moslashuvchanlik;
- transport tizimining ekologikligi;
- yashil hududlarni rivojlantirish;
- ijtimoiy inklyuzivlik va aholi farovonligi.

Mazkur tamoyillar zamonaviy shaharlarni rivojlantirish strategiyalarining nazariy asosini tashkil etadi. Yashil shaharsozlik g‘oyalarining shakllanishi XIX asr oxiri va XX asr boshlariga borib taqaladi. Sanoatlashtirish natijasida yirik shaharlarda ekologik muammolar kuchayganligi sababli yangi urbanistik yondashuvlar paydo bo‘la boshladi. Bunga ko’ra bir necha bosqichlarni o’z ichiga oladi.

Birinchi bosqich: “Bog‘-shahar” konsepsiyasi- 1898-yilda ingliz olimi va urbanisti Ebenezer Howard tomonidan “Garden City” yoki “Bog‘-shahar” konsepsiyasi ilgari surildi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, shahar va qishloqning afzalliklarini birlashtirgan, yashil hududlar bilan o‘ralgan aholi punktlarini yaratish taklif etilgan.

Ikkinchi bosqich: Ekologik rejalashtirish konsepsiyasi- 1960–1970-yillarda ekologik muammolarning kuchayishi natijasida ekologik rejalashtirish yondashuvi rivojlandi. Bu davrda Ian McHarg tomonidan ishlab chiqilgan ekologik rejalashtirish nazariyasi shaharlarni tabiiy landshaft va ekotizimlarni hisobga olgan holda rivojlantirish zarurligini asoslab berdi.

Uchinchi bosqich: Barqaror rivojlanish konsepsiyasi - 1987-yilda Brundtland komissiyasi tomonidan e'lon qilingan "Bizning umumiy kelajagimiz" hisobotida barqaror rivojlanish konsepsiyasi shakllantirildi. Ushbu yondashuv yashil shaharsozlik siyosatining zamonaviy nazariy asosini yaratdi.

To'rtinchi bosqich: Yashil iqtisodiyot va aqlli shaharlar davri - XXI asrda yashil iqtisodiyot, raqamli texnologiyalar va "Smart City" konsepsiyalari rivojlanishi bilan yashil shaharsozlik yangi bosqichga ko'tarildi. Endilikda ekologik barqarorlik innovatsion texnologiyalar bilan uyg'unlashtirilmoqda. Yashil shaharsozlik siyosatining asosiy nazariy poydevori barqaror rivojlanish konsepsiyasi hisoblanadi. Ushbu nazariyaga ko'ra, iqtisodiy rivojlanish ekologik muvozanat va ijtimoiy adolat bilan uyg'un holda amalga oshirilishi lozim. Shahar rivojlanishida iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy omillarning birgalikda hisobga olinishi yashil shaharsozlik siyosatining muhim talabidir. Ekologik modernizatsiya nazariyasi iqtisodiy o'sish va ekologik muhofaza bir-biriga zid emasligini asoslaydi. Mazkur nazariyaga ko'ra, yangi texnologiyalar, innovatsiyalar va institutsional islohotlar orqali ekologik muammolarni bartaraf etish mumkin. Shahar infratuzilmasining modernizatsiyasi yashil shaharsozlik siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tabiiy kapital nazariyasi ekologik resurslarni iqtisodiy boylik sifatida baholashga asoslanadi. Ushbu nazariyaga ko'ra, yashil hududlar, bog'lar, suv havzalari va boshqa tabiiy resurslar shahar iqtisodiyotining muhim elementi hisoblanadi. Smart City konsepsiyasi axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali shahar boshqaruvini takomillashtirishga qaratilgan. Ushbu yondashuv energiya tejash, transport oqimlarini boshqarish va ekologik monitoringni samarali tashkil etishga imkon yaratadi. Shaharlarda transport vositalarining ko'pligi atmosfera ifloslanishining asosiy sabablaridan biridir. Shu sababli ekologik transport tizimini rivojlantirish yashil shaharsozlik siyosatining muhim yo'nalishi hisoblanadi.

Bunga quyidagilar kiradi:

- jamoat transportini rivojlantirish;
- elektromobillardan foydalanishni kengaytirish;
- velosiped yo'laklarini qurish;
- piyodalar infratuzilmasini yaxshilash.

Yashil shaharlar energiya iste'molini minimallashtirishga qaratilgan texnologiyalar asosida quriladi. Asosiy choralarni shakllantirish bu yashil muhit va ekologik havzislikni ta'minlash sanaladi. Bunda quyidagilarni ko'rishimiz mumkin :

- energiya tejamkor binolar;
- quyosh panellari;
- shamol energetikasi;
- aqlli energiya tizimlari.

Yashil shaharsozlik chiqindilarni qayta ishlash va ulardan ikkilamchi resurs sifatida foydalanishni nazarda tutadi. Dunyoning ko'plab shaharlari yashil shaharsozlik siyosatini muvaffaqiyatli amalga oshirmoqda. Kopengagen 2025-yilgacha uglerod neytral shaharga aylanishni maqsad qilgan. Shaharda velosiped transporti, qayta tiklanuvchi energiya va yashil infratuzilma keng rivojlangan. Singapur "Garden City" va "City in Nature" konsepsiyalari asosida rivojlanmoqda. Shaharda yashil hududlar ulushi juda yuqori. Freiburg dunyodagi eng ekologik shaharlardan biri bo'lib, energiya samaradorligi va quyosh energetikasi sohasida yetakchi hisoblanadi. O'zbekistonda ham yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi doirasida yashil shaharsozlik siyosati rivojlanmoqda. Toshkent, Samarqand, Buxoro va boshqa shaharlarda ekologik infratuzilmani takomillashtirish bo'yicha qator loyihalar amalga oshirilmoqda. Yashil shaharsozlik siyosati zamonaviy urbanizatsiya jarayonlarining ekologik muammolarini hal etishning muhim vositasi hisoblanadi. Uning ilmiy-nazariy asoslari barqaror rivojlanish, ekologik modernizatsiya, tabiiy kapital va aqlli shaharlar nazariyalariga tayanadi.

Yashil shaharsozlik iqtisodiy rivojlanish, ekologik xavfsizlik va aholi farovonligini uyg‘unlashtirish orqali barqaror shahar muhitini yaratishga xizmat qiladi. O‘zbekiston sharoitida ham yashil shaharsozlik siyosatini izchil amalga oshirish ekologik xavfsizlikni ta’minlash va shaharlar raqobatbardoshligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Howard E. Garden Cities of To-Morrow. London, 1898.
2. McHarg I. Design with Nature. New York: Wiley, 1969.
3. United Nations. World Urbanization Prospects. New York, 2024.
4. UNEP. Green Cities Report. Nairobi, 2023.
5. World Bank. Sustainable Cities and Communities. Washington D.C., 2024.
6. OECD. Green Growth in Cities. Paris, 2023.
7. European Commission. European Green Deal. Brussels, 2024.
8. Beatley T. Green Urbanism: Learning from European Cities. Washington D.C., 2012.
9. Register R. Ecocities: Rebuilding Cities in Balance with Nature. Berkeley, 2006.
10. United Nations Habitat. World Cities Report. Nairobi, 2024.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yashil iqtisodiyot va urbanizatsiyaga oid farmon va qarorlari.
12. Rasulov A. Barqaror rivojlanish va yashil iqtisodiyot asoslari. Toshkent, 2023.
13. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.
14. Global Green Growth Institute. Green Cities Development Report. Seoul, 2024.
15. Asian Development Bank. Urban Sustainability Framework. Manila, 2023.